

УДК [159.9-051:373]:316.624-053.6(045)

Гордійчук Катерина

практичний психолог

Клубівського ліцею імені Героя України Олега Довгого

<https://orcid.org/0000-0002-3760-7987>DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi23.399

ПРОБЛЕМА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА

Анотація. У статті розкрито сутність девіантної поведінки особистості, розкривається зміст критеріїв та показників проявів девіантної поведінки в підлітковому віці. Виокремлено основні чинники її виникнення, зазначено особливості її прояву у підлітковому віці, а також визначено ефективні засоби профілактики, які можуть бути застосовані шкільним психологом крізь призму психолого-педагогічних досліджень. Здійснено узагальнення щодо схильності підлітка до девіацій. Ефективними методами, які може застосовувати шкільний психолог у профілактичній роботі щодо нейтралізації проявів підліткової девіантної поведінки є лекції, бесіди, виступи на батьківських зборах, педагогічних радах, спрямовані на підвищення психолого-педагогічної культури батьків і вчителів, групові тренінги стійкості до негативного соціального впливу, розвитку емоційної саморегуляції. Особливістю девіантної поведінки є те, що вона супроводжується різними проявами соціальної дезадаптації.

Досліджено, що психолого-педагогічна робота з підлітками, що схильні до девіантної поведінки, передбачає планування та організацію профілактичних програм, які включають різноманітні форми та методи діяльності, що необхідно здійснювати з профілактичною, діагностичною та корекційною метою. У статті приділяється особлива увага спрямованості профілактичної роботи на усунення та запобігання виникнення девіантної поведінки у межах завдань і компетенцій психологічної служби закладу освіти.

Ключові слова: підлітковий вік, девіантна поведінка, чинники девіантної поведінки, профілактика, акцентуації характеру, шкільний психолог.

Постановка проблеми. Порухення норм і правил неповнолітніми здебільшого не становлять значної суспільної небезпеки, оскільки характеризуються примітивністю способів учинення, мають виражену дитячу мотивацію. Такі дії часто мають спонтанний характер і можуть бути обумовлені психологічними особливостями підліткового віку. Підлітки нерідко діють імпульсивно, керуючись «дитячими» мотивами, як-от прагнення до самоствердження, протест проти обмежень, наслідування однолітків або жадоба нових вражень. Але ці порушення надзвичайно небезпечні тим, що в разі відсутності своєчасної реакції на них з боку батьків, учителів, громадськості, правоохоронних органів, соціальних служб, можуть набувати більш серйозного і систематичного характеру, сприяти поглибленню соціальної деформації особистості. Підлітковий вік є найскладнішим і найконфліктнішим серед всіх. Конфлікт розгорається, як правило, не тільки зовнішній, а й внутрішній. Усвідомлення себе як особистості, пріоритетів, як правило, проходить без належного розуміння батьків, які не усвідомлюють дорослішання дитини та не надають значення їх проблемам. Характер цих порушень відзначається примітивністю методів: неповнолітні зазвичай не планують складних правопорушень і діють у межах доступних їм «дитячих» стратегій, часто без усвідомлення серйозності своїх дій. У контексті роботи шкільного психолога – це означає, що при корекційній роботі важливо зосереджуватися на розвитку навичок самоконтролю, усвідомлення наслідків своїх дій і побудові ціннісних

Випуск 23, 2024. Збірник наукових праць РДГУ

орієнтирів, спрямованих на подолання бажання діяти проти правил. Корекційно-виховна діяльність, орієнтована на підтримку позитивної мотивації, здатна ефективно допомогти підліткам усвідомити значення соціальних норм і наслідків їх порушення, а також знайти способи самовираження, які не суперечать суспільним правилам.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Слід сказати, що питання вивчення девіантної поведінки у підлітковому віці є важливим напрямом психологічної та педагогічної науки, оскільки саме в цей період відбуваються суттєві зміни в особистісному та соціальному розвитку людини. У своєму дослідженні ми спиралися на концепції, що розкривають девіантну поведінку через призму вікових особливостей підлітків і схильності до таких дій на ранніх етапах їхнього розвитку. Ці концепції дають змогу краще зрозуміти, чому саме підлітковий період є критичним для формування поведінкових відхилень і які фактори впливають на ймовірність їх виникнення, на концепції професійного самовизначення і вікових особливостей розвитку особистості в ранній юності.

Девіантна поведінка, яка включає відхилення від загальноприйнятих норм і правил, може проявлятися в різних формах – від агресивності та зухвалості до правопорушень і асоціальної поведінки. Проблеми девіантної поведінки неповнолітніх порушено у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників Алмазов, Болтівець, Булах, Виготський, Кон, Клейберг, Максимова, Матвійчук, Моргун, Ніколенко, Оржеховська, Кондрашенко, Татенко, Титаренко, Тюріна, Фельдштейн та ін. Спостереження засвідчують, що за останні роки у соціальній педагогіці здійснено низку досліджень з проблеми протиправної поведінки неповнолітніх, зокрема: профілактична робота з важковиховуваними дітьми, профілактика девіантної поведінки Оржеховська, Федорченко (2009).

На жаль, у науковій літературі ще не склалося загальноприйнятого розуміння і визначення девіантності. Здебільшого воно подається лише як форма негативної поведінки, що йде врозріз з прийнятими в суспільстві правовими і моральними нормами. Девіантна поведінка у психологічній літературі трактується неоднозначно. Титаренко (1997) називає девіантною таку поведінку індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається їхнє порушення. Тобто, сутність девіантної поведінки полягає у тому, що людина не дотримується вимог соціальної норми, обирає відмінний від них варіант поведінки у тій чи іншій ситуації, що веде до порушення взаємодії між особистістю та суспільством. Це, по-перше, вчинки, дії людини, які є предметом досліджень у галузі вікової психології, психіатрії та педагогіки і не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам. При цьому поняття норми у визначенні досить широке. Це можуть бути норми права, культури, моралі чи навіть психічного здоров'я тощо. У цьому значенні девіантна поведінка може виступати об'єктом чи предметом досліджень у рамках вікової психології, психіатрії та педагогіки.

У психології девіантна поведінка – це відхилення від прийнятих у даному конкретно-історичному суспільстві норм міжособистісних взаємин: дій, вчинків, висловлювань, що здійснюються в рамках психічного здоров'я. Девіант, відповідно до даного підходу, свідомо чи неусвідомлено прагне зруйнувати власну самоцінність, позбавити себе унікальності, не дозволити собі реалізувати наявні задатки.

Поняття раннього етапу появи девіантної поведінки залишається нерозкритим. Зазвичай інтуїтивно ранній етап пов'язується з віком учня, а не з процесом виникнення та формування відхилень у поведінці. У існуючих теоріях девіантна поведінка з'являється як готовий продукт прихованих від нас процесів. Тобто при наявності відповідних причин та умов частина індивідів раптом починає поводитися девіантним чином. Ми спиралися на положення про те, що основною рушійною силою психічного розвитку дитини виступають потреби – головні спонукачі поведінки. Цілісність структури особистості, її спрямованість виникає у процесі життя та виховання індивіда

системою потреб. Під потребою ми розуміємо таке психічне переживання індивідом ситуації, що склалася, при якій, по-перше, людина відчуває емоційний стан незадоволеності,

Випуск 23, 2024. Збірник наукових праць РДГУ

дискомфорту, невизначеної емоційної напруги, емоційної дисгармонії; по-друге, стан емоційної дисгармонії викликає активність індивіда; по-третє, викликана активність спрямована на пошук об'єкта, який, на думку суб'єкта може зняти стан емоційного дискомфорту. Задоволення потреби є процес чи результат оволодіння таким об'єктом, який усуває (знімає) емоційну напругу. Таке визначення потреби може бути використане для управління педагогічним процесом формування соціально-схвалюваної поведінки. Порушення у процесі задоволення потреби виявляються у помилковому виборі способів задоволення потреби. Якщо спосіб, обраний індивідом, соціально не схвалюється, то поведінка індивіда стає девіантною. Девіантна поведінка, по визначенню відомого науковця Кона (1989), це система вчинків, що відхиляються від загальноприйнятої чи якої мається на увазі норми, чи то норми психічного здоров'я, права, культури, моралі. Девіантну поведінку особистості можна поділити на дві великі категорії, а саме:

- поведінка, що відхиляється від норм психічного здоров'я, коли йдеться про наявність психопатології;
- поведінка, що порушує соціальні, культурні й правові норми.

Тому стратегією раннього реагування буде навчання підлітків безпомилковому вибору соціально прийнятних потреб та способів їхнього задоволення. Результатом профілактики девіантної поведінки буде сформована в особистості звичка вибирати лише соціально прийнятні способи задоволення потреб.

Мета статті. Виявлення факторів, умов та індивідуальних особливостей девіантної поведінки особистості. Розкрити сутність поняття «девіантна поведінка», виокремити основні чинники її виникнення, особливості прояву у підлітковому віці та визначити ефективні засоби її профілактики, які можуть бути застосовані шкільним психологом. Визначення критеріїв і показників девіацій особистості в підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Профілактика девіантної поведінки особистості є найефективнішою на ранніх етапах, зокрема, під час навчання у школі, коли необхідно звернути увагу на ті прояви дитячої поведінки, що можуть передувати правопорушенням (низький рівень успішності у навчанні, прогули, неприйняття дитини у шкільному колективі, агресивна поведінка тощо). Змановська (2003), виокремлює наступні специфічні ознаки девіантної поведінки:

- багаторазові, тривалі порушення норм, прийнятих суспільством;
- різноманітні прояви соціальної дезадаптації, які викликають негативну оцінку з боку інших людей.

Значними симптомами порушень поведінки вчені визнають наявність таких рис психічної незрілості: залежність від чужої думки та ситуації, нездатність активно впливати на неї, слабкість реакції на критику, невираженість власних вольових установок, слабкість самоконтролю, саморегуляції, поєднання інфантильності з афективною збудливістю, стійкий психологічний бар'єр з дорослими.

Причини виникнення девіантної поведінки особистості відбувається під впливом несприятливих соціально-економічних, політичних чинників та визначається біологічними, індивідуально-психологічними, соціальними, педагогічними причинами.

- негативні чинники, що зумовлюють девіантну поведінку підлітків:
- неблагополуччя в сім'ї (неповна сім'я, батьки – п'яниці, наркомани, ведуть аморальний спосіб життя, безвідповідальність батьків за виховання дітей, їх психолого-педагогічна неграмотність, негативні приклади в моральній поведінці, брак доброти, сімейного затишку, любові до дітей, справжнього батьківського авторитету, прояви насильства, жорстокості, матеріальне неблагополуччя);
- низька педагогічна культура сім'ї (батько й мати працюють, освічені, інтелектуально розвинені, але матеріальний достаток проявляється у створенні для дітей

«парникових» умов, що призводить до ослаблення внутрішніх сил особистості, матеріального перенасичення, вседозволеності, несформованості системи самовимог і самоконтролю);

- недостатній рівень виховної роботи у загальноосвітніх закладах (проявляється у перевантаженості програм навчальним матеріалом, який учень не може засвоїти, що породжує негативізм, опір, намагання «втекти» від навчальної діяльності, почуття власної неповноцінності, недостатній рівень педагогічної культури вчителів, ізоляція, відсторонення від цікавих колективних справ тощо).

Однією з причин є особливість підліткового віку, адже на межі 10 – 12 років, особливо під час переходу у 5 – 6 клас, у школярів з уповільненим темпом сприйняття і мислення поступово зникає інтерес до навчання, вони стають неуважними, сприймають заняття як форму примусу, що провокує виникнення відчуженості та неприязні учня до вчителя, до школи. За таких умов у дітей проявляються озлобленість, егоїзм, брехливість, грубість, упертість, що згодом може призвести до ізолюваності цих учнів у класі. Саме у цьому випадку підліткам повинен допомогти шкільний психолог. Кожному девіантному підлітку властивий свій набір відхилень у поведінці: прогули уроків, нехтування домашніми та шкільними обов'язками, агресивна протидія педагогічним вимогам, фізичне насилля над однолітками, грубість у спілкуванні, ворожість до людей, завищена самооцінка та рівень домагань тощо. Шкільному психологу необхідно їх систематично досліджувати та визначити справжні причини девіантної поведінки проблемних підлітків, після чого можна починати вирішувати завдання щодо її профілактики. Варто пам'ятати, що причини порушень поведінки здебільшого перебувають у взаємозв'язку біологічних, психологічних і соціальних чинників.

Титаренко (2006), виокремила такі основні групи чинників ризику виникнення та розвитку девіантної поведінки: біологічні (вроджені патології та наслідки спадковості, порушення роботи нервової, ферментативної та гормональної систем організму, вплив природного середовища); психологічні (акцентуації характеру, інфантилізм, підвищений рівень тривожності, потреба змінити психічний стан у зв'язку зі стресом, задоволення почуття цікавості, потяг до самоствердження тощо); соціальні (економічні, культурні та педагогічні)

. Систематична робота шкільного психолога щодо попередження проявів девіантної поведінки у дітей підліткового віку повинна здійснюватися в умовах ефективної взаємодії із батьками і педагогами, адже важливою передумовою успішної профілактики виникнення девіацій у підлітків є психологічне консультування педагогів і батьків щодо змісту, особливостей прояву і чинників девіантної поведінки, а також специфіки взаємодії з дітьми, поведінка яких відхиляється від загальноприйнятих суспільних норм. Зазвичай, зразки поведінки діти переймають від своїх батьків, але ж батьки визначають і норми оцінювання поведінки, які часто характеризуються наявністю прихованих подвійних стандартів. Тому дуже важливо запобігти закріпленню девіантних форм поведінки підлітка шляхом консультативної та психокорекційної роботи не лише із дітьми, а й із батьками. Корисними у такому випадку будуть тренінги батьківської компетентності, відповідального батьківства тощо. До важливих професійних завдань шкільного психолога також належить здійснення психологічної підтримки вчителя, який часто несвідомо провокує формування та розвиток відхилень у поведінці учнів, адже без належної систематичної допомоги спеціалістів шкільної психологічної служби професійна діяльність педагога накладає відбиток на його особистість у вигляді явища професійної деформації. Основними негативними її проявами є бажання усіх повчати, особливо негативне ставлення до девіантних школярів, які стають об'єктами безкінечних повчань, що призводить до стійкого взаємного неприйняття вчителя та підлітка. Завдання психолога у такому випадку полягає у проведенні тренінгів педагогічної ефективності, які спрямовані на нейтралізації негативних наслідків професійної деформації, побудові більш гармонійних взаємин вихователя та вихованців.

Профілактика девіантної поведінки нерозривно пов'язана з процесом соціалізації особистості і ґрунтується на таких принципах: комплексність (організація впливу на різних рівнях соціального простору, сім'ї та особистості), диференційованість (врахування вікових, статевих та соціально-психологічних характеристик індивіда), пріоритет групових форм профілактичної роботи, послідовність, своєчасність (надання допомоги на ранніх етапах виникнення схильності до девіантної поведінки), прогностичність, спрямованість на досягнення успіхів у майбутньому, позитивний стиль надання інформації, мінімізація негативних наслідків, особистісна зацікавленість, активність та відповідальність учасників.

За рахунок індивідуально-психологічних особливостей акцентуацій характеру, таких як неадекватна самооцінка, порушення емоційно-вольової і емоційно-комунікативної сфер, виникатимуть стійкі форми психосоціальної дезадаптації. Низька самооцінка спонукає молодих людей до ненормативної поведінки. Беручи участь в антисоціальних групах та їх діях, підлітки намагаються тим самим підвищити свій психологічний статус, знайти такі способи самоствердження, які дозволять реалізувати основні прагнення девіантної особистості: привернути до себе увагу однолітків; отримати бажаний результат; бути головним; відчувати особисту захищеність і мати можливість помститися «ворогам»; принизити іншого з метою підкреслення своєї переваги.

Підлітки з акцентуаціями характеру становлять групу підвищеного ризику розвитку розладів психічного здоров'я у зв'язку з їх вразливістю до визначених пагубних впливів середовища чи психічних травм. Будучи крайніми варіантами норми акцентуації характеру, виступають як головний чинник, підвищуючий ризик розвитку психогенних, нервово-психічних розладів чи розладів поведінки.

Не можна забувати про біологічні детермінанти агресивності, витoki якої знаходяться на рівні нейрондинамічних і психодинамічних якостей, темпераменту і деяких видів акцентуацій характеру. До них можна віднести емоційну чутливість і дратівливість, рівень тривожності, деякі емоції, що входять у так званий комплекс ворожості – гнів, огиду і презирство, а також емоцію страху. Сукупна дія цих характеристик зумовлює готовність людини до агресивних дій.

На думку, Максимової (2002), однією з найефективніших форм профілактичної роботи з підлітками, схильними до девіацій у поведінці, є групові заняття, на яких учасниками групи і ведучим розігруються складні для присутніх дітей ситуації, за допомогою яких підліток неодноразово спостерігає відтворення у різноманітних варіантах важкої для нього ситуації, внаслідок чого зростає його здатність об'єктивного її сприймання і розпізнавання у реальному житті, засвоєння адекватних способів поведінки. При індивідуальній роботі із підлітками шкільному психологу слід орієнтувати дітей на усвідомлення та уточнення реальних цілей їхньої діяльності, що повною мірою дозволить їм реалізувати себе як особистість у позитивно спрямованій діяльності, навчити різноманітним засобам самоконтролю, а також сприймати іншу людину як партнера тощо.

Профілактика девіантної поведінки нерозривно пов'язана з процесом соціалізації особистості і ґрунтується на таких принципах: комплексність (організація впливу на різних рівнях соціального простору, сім'ї та особистості), диференційованість (врахування вікових, статевих та соціально-психологічних характеристик індивіда), пріоритет групових форм профілактичної роботи, послідовність, своєчасність (надання допомоги на ранніх етапах виникнення схильності до девіантної поведінки), прогностичність, спрямованість на досягнення успіхів у майбутньому, позитивний стиль надання інформації, мінімізація негативних наслідків, особистісна зацікавленість, активність та відповідальність учасників. Основна відмінність психопрофілактики від впливів, спрямованих на психологічний розвиток людини, полягає в тому, що психопрофілактика має справу з уже сформованими якостями особистості або видами поведінки і спрямована на їх «переробку». Основне ж завдання розвитку полягає в тому, щоб при відсутності або недостатній розвитку сформулювати у людини потрібні психологічні якості.

У той же час профілактика може бути складовою частиною навчально-виховного процесу і виступати як цілісне педагогічне явище, спрямоване на зміну формування особистості дитини.

Розглянемо деякі аспекти педагогічного впливу більш докладно. В рамках єдиного педагогічного процесу профілактика виступає як сукупність профілактично-виховної та профілактично-розвиваючої діяльності. Профілактично-виховна діяльність охоплює всю сукупність заходів педагогічного впливу на особистість дитини з відхиленнями в поведінці. Вона спрямована як на зміну пізнавальних здібностей (особливо в ранньому підлітковому віці), так і його емоційно-вольової сфери, поліпшення індивідуальних особистісних якостей, а також на розвиток його інтересів і схильностей. Слід зазначити, що навчальна діяльність в підлітковий період залишається провідним видом діяльності у абсолютній більшості дітей і підлітків (Клейнберг, 2001).

Освітньо-профілактична діяльність в ході навчально-виховного процесу являє собою єдиний процес емоційних, оперативних і змістовних властивостей, що дає можливість коригувати не тільки зовнішню сторону навчально-пізнавальної діяльності, яка виявляється у виконанні навчальних завдань, а й внутрішню, що виражається в відношенні учнів до навчального предмета взагалі і в школі зокрема.

Поряд з навчально-пізнавальною діяльністю підлітки з девіантною поведінкою є учасниками та інших видів діяльності: суспільно-корисної, трудової, спортивно-оздоровчої, художньо-естетичної, ігрової, та інших.

Профілактична спрямованість позаурочної виховної роботи полягає в тому, що педагогічно запущеним і важковиховуваним підліткам надається можливість задовольнити свої інтереси, реалізувати свої потреби, проявити свої здібності, оцінити самого себе і бути оціненим іншими в ході участі в позанавчальній роботі, нарешті, спробувати знайти оптимальний варіант взаємин з однолітками і педагогами і вибрати прийнятну форму поведінки.

Індивідуальна допомога девіантному підлітку – це спеціальна діяльність психолога, соціального педагога, класного керівника, педагогів, що здійснюється ними безпосередньо у взаємодії з учнем або опосередковано, через його сім'ю і класний колектив, спрямована на сприяння у вирішенні його вікових завдань соціалізації і пов'язаних з ними індивідуальних проблем.

При наданні індивідуальної допомоги девіантному підлітку необхідно дотримуватися наступного алгоритму:

- виявлення вікових і індивідуальних проблем підлітка за допомогою спостереження і психолого-педагогічної діагностики;
- класифікація виявлених проблем (належність до природнокультурних, соціально-культурних або соціально-психологічних джерел їх виникнення (сім'я, соціум, група однолітків, навчальний заклад), ступеня їх усвідомлення підлітком і його емоційного відношення до них);
- ранжування проблем підлітка за ступенем значущості їх з точки зору його соціалізації;
- постановка мети планованої індивідуальної допомоги в навчальному закладі відповідно до першочергових проблем учня;
- визначення провідної тактики надання індивідуальної допомоги учню: від непрямого включення його в педагогічні ситуації до самостійного вирішення ним своїх проблем;
- вибір основного шляху індивідуальної допомоги девіантному підлітку на даному етапі вирішення тієї чи іншої проблеми: через класний колектив, через сім'ю учня або через безпосередню взаємодію з ним психолога або педагога;
- вибір і реалізація адекватних методів і форм індивідуальної допомоги;

- встановлення зворотного зв'язку в процесі надання індивідуальної допомоги (за допомогою спостережень, психолого-педагогічної діагностики та в безпосередньому контакті з підлітком);

- інтерпретація і аналіз отриманих результатів, співвіднесення їх з поставленими цілями і ступенем залагодження тієї чи іншої проблеми підлітка;

- профілактика індивідуальної допомоги, заснована на аналізі отриманих результатів.

Таким чином, профілактика девіантної поведінки буде настільки ефективною, наскільки вона враховує унікальність і неповторність підлітка. Індивідуальний підхід психолога означає - виявлення природи психологічних труднощів конкретного агресивного підлітка і дійсних психологічних механізмів, що лежать в основі підліткових проблем, вибір відповідного індивідуального способу і методу роботи, здійснення зворотного зв'язку.

Правильна поведінка дорослих при появі факторів, що призводять до девіантної поведінки підлітків, допоможе якомога раніше вирішити проблему, яка виникла на етапі раннього їх становлення.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Аналіз теоретичних аспектів вивчення проблеми девіантної поведінки у підлітковому віці дозволив нам зробити такі висновки. Девіантна поведінка це – стійка поведінка особистості, яка відхиляється від найважливіших соціальних норм, завдає реальної шкоди самій особистості і порушує найближче соціальне оточення, і супроводжується соціальною дезадаптацією. Профілактика девіантної поведінки підлітків спеціалістами шкільної психологічної служби – це комплекс заходів, спрямованих на попередження та подолання чинників, що спричиняють девіантну поведінку дітей підліткового віку. Ефективними методами, які може застосовувати шкільний психолог у профілактичній роботі щодо нейтралізації проявів підліткової девіантної поведінки є просвіта, бесіди, виступи на батьківських зборах, педагогічних радах, спрямовані на підвищення психолого-педагогічної культури батьків і вчителів, групові тренінги стійкості до негативного соціального впливу, розвитку емоційної саморегуляції, формування життєвих навичок.

Тому, на нашу думку, актуальним є подальше емпіричне дослідження девіантної поведінки, вивчення зарубіжного досвіду організації профілактично-виховної роботи з учнями підліткового віку, з'ясування можливостей ефективного застосування нових інформаційних технологій у профілактичній роботі, визначенні шляхів взаємодії школи і сім'ї у профілактиці девіантної поведінки підлітків. А саме подальшим розвитком може стати розробка комплексної психолого-педагогічної роботи на базі загальноосвітньої школи батьківської спільноти та дітей, спрямованої на профілактику та корекцію девіантної поведінки у дітей та підлітків.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Федорченко Т. (2009). *Соціально-педагогічні засади профілактики девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища*: монографія. Черкаси : ПП Чабаненко Ю., 358
- Титаренко Т. (1997). *Життєвий світ особистості та детермінанти його побудови. Мистецтво життєтворчості особистості* : У 2 ч. Ч.1. Теорія і технологія життєтворчості: наук.-метод. посібник. Київ, 206–227
- Титаренко Т., Лепіхова Л. (2006). *Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді*. - Київ
- Максимова Н., Толстоухова С. (2000). *Соціально-психологічний аспект профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді*. Київ, 222
- Клейнберг Ю. (2001) *Психологія девіантної поведінки*. Москва, 150

REFERENCES

- Fedorchenko T. (2009). *Socio-pedagogical principles of prevention of deviant behavior of schoolchildren in the conditions of socio-cultural environment*: monograph. Cherkasy: PP Chabanenko Yu., 358
- Tytarenko T. (1997). *The life world of the individual and determinants of its construction*. The art of life-creation of the individual: In 2 parts. Part 1. Theory and technology of life-creation: scientific-methodical manual. Kyiv, 206–227
- Tytarenko T., Lepikhova L. (2006). *Psychological prevention of stress overload among schoolchildren*. - K.
- Maksimova N., Tolstoukhova S. (2000). *Socio-psychological aspect of prevention of addictive behavior of adolescents and youth*. Kyiv, 222
- Kleinberg Yu. (2001) *Psychology of deviant behavior*. Moscow, 150

MANAGING ADOLESCENT DEVIANT BEHAVIOR: THE ROLE OF A SCHOOL PSYCHOLOGIST

Kateryna Hordiiychuk

Practical psychologist

Klubivka Lyceum named after the Hero of Ukraine Oleh Dovhyi

<https://orcid.org/0000-0002-3760-7987>DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi23.399

Abstract. *The article reveals the essence of deviant personality behavior, reveals the content of criteria and indicators of the formation of deviant behavior in adolescence. The main factors of its occurrence are singled out, the peculiarities of its manifestation in adolescence are indicated, as well as effective means of prevention, which can be applied by a school psychologist through the prism of psychological and pedagogical research, are identified. A generalization was made regarding the adolescent's propensity for deviations.*

Effective methods that a school psychologist can use in preventive work to neutralize the manifestations of adolescent deviant behavior are lectures, conversations, speeches at parent meetings, pedagogical councils, aimed at improving the psychological and pedagogical culture of parents and teachers, group trainings of resistance to negative social influence, development emotional self-regulation. The peculiarity of deviant behavior is that it is accompanied by various manifestations of social maladjustment. It has been investigated that psychological and pedagogical work with adolescents prone to deviant behavior involves planning and organizing preventive programs that include various forms and methods of activity, which must be carried out with preventive, diagnostic and corrective purposes. The article pays special attention to the focus of preventive work on the elimination and prevention of deviant behavior within the tasks and competencies of the psychological service.

Key words: *adolescence, deviant behavior, factors of deviant behavior, prevention, accentuation of character, school psychologist*

Стаття надійшла до редакції 27.10.2024 р